УДК 378.147:811.161.2

Дорошенко С.М.

ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Статтю присвячено формуванню термінологічної компетенції як обов'язкового складника мовленнєвої культури фахівців. Проаналізовано низку теоретичних і практичних питань, опрацювання і засвоєння яких підвищить рівень термінологічної культури студентів технічного профілю.

Ключові слова: термінологічна компетентність, термін, термінологія, технічна терміносистема, професійне спілкування.

Оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної суми загальних і професійних знань, а також оволодіння основними способами розв'язання професійних завдань, тобто оволодіння мовою професійного спілкування. Знати мову професії – це вільно володіти багатим лексичним матеріалом із фаху, дотримуватися граматичних, стилістичних, акцентуаційних норм професійного спілкування.

Погоджуючись із думкою Я. Януш [7], уважаємо, що визначення ролі термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців будь-якої галузі знань є центральною проблемою сучасної професійної освіти.

Проблеми формування мовленнєвої, мовної та комунікативної компетентності, мовної особистості та свідомості, термінологічної компетенції досліджують українські та іноземні науковці. Різні аспекти професійного спрямування під час вивчення мови в неспеціальних вищих навчальних закладах висвітлені в працях Я. Януш, Є. Мотіної, Н. Артикуци, В. Дубічинського, С. Кіршо, Г. Величко, О. Чуєшкової та ін. Також питання ролі термінології в навчальному процесі було не раз предметом обговорення на вітчизняних та зарубіжних термінологічних конференціях.

Мета статті – з'ясувати шляхи формування термінологічної компетенції майбутнього фахівця технічного профілю.

Мова – це природна знакова система, яка обслуговує суспільство для здійснення насамперед основних операцій з інформацією: її створення, зберігання, трансляцією, опрацювання, трансформацією, обмін тощо. Наскільки ми володіємо мовою, настільки ми ясно, точно, нормативно формулюємо й передаємо свої думки та адекватно розуміємо інформацію інших. Саме тому

завдання кожного фахівця – досконало володіти мовою, і в першу чергу в обраній галузі професійних знань, щоб вільно мислити засобами рідної мови, працюючи з різними поняттями та джерелами наукового простору своєї спеціальності, і вміти створювати власні тексти як вербальні носії фахової інформації або суми інформацій [3].

Отже, складником успіху спеціаліста на сучасному ринку праці є рівень його фахового мовлення, майстерне володіння термінологічною лексикою, що свідчить про глибоке розуміння професійних понять і явищ, культура спілкування загалом. Професійне мовлення фахівця будь-якої галузі пов'язане з його активним словниковим запасом, у тому числі і термінологічним.

Термінологічна компетенція як складник професійної компетентності, відображає готовність і здатність фахівця демонструвати належні особистісні якості в ситуаціях професійного спілкування, мобілізуючи для цього знання фахової термінології, вміння та навички використовувати з точністю і лінгвістичною правильністю терміни в усному і писемному професійному мовленні відповідно до нормативних вимог.

Термінологічна компетенція безпосередньо пов’язана з проблемою становлення, нормалізації та кодифікації української національної термінології, яка вступила в новий етап свого розвитку. У процесі роботи з термінологією певної галузі необхідно ознайомитися з тими процесами й змінами, котрі відбуваються в національній термінології під впливом мовних і позамовних чинників.

Процес засвоєння фахової термінологічної лексики студентами технічного профілю передбачає:

- вивчення загальнонаукової термінології;
- оволодіння термінологією фаху;
- засвоєння термінів споріднених наук;
- вивчення власне фахової термінологічної лексики;
- визначення понять «термінологія», «терміносистема», «термін»;
- з'ясування вимог до термінів;
- вивчення професіоналізмів, причин їх утворення;
- визначення лексико-семантичних особливостей термінів (однозначність − багатозначність, способи утворення багатозначності на термінологічному рівні; терміни-омоніми; явище паронімії);
- лексико-граматична характеристика термінів;
- дослідження структурно-словотвірних особливостей термінів (однослівні терміни, терміни-композити і терміни-словосполучення; способи творення термінів, особливості термінологічного словотворення).

Слід звернути увагу, що технічна терміносистема – це сукупність ієрархічно організованих термінів, оскільки найяскравішим свідченням системності будь-якої терміносистеми є наявність у її сфері гіперо-гіпонімічних (родо-видових) відношень. Терміни як спеціально створені номінативні одиниці покликані не тільки виражати суть понять, а й передавати зв’язки між ними.

Акцентується увага на тому, що «…термін підпорядковується й термінологічним законам, і законам мови в цілому, оскільки він – і знак

спеціальної системи, і одиниця лексичного складу певної мови» [2, 23]. Дискусійним залишається питання про наявність загальномовних лексико-семантичних відношень у термінології. Оскільки термін є словом літературної мови і термінологія входить до складу мовної системи як одна з її підсистем, відповідно всі основні лексико-семантичні процеси літературної мови наявні у термінології в межах, що не порушують семантичної визначеності терміна. Проте слід зауважити, що функціонування таких лексико-семантичних явищ, як полісемія, омонімія, синонімія та деякою мірою антонімія, дещо відрізняється від функціонування цих самих явищ у загальнолітературній мові. Адже наявність таких відношень у термінології може створити умови для виникнення негативних явищ – таких, як неоднозначність термінів, внутрішньосистемна полісемія тощо.

Усі ці явища студенти вивчали у школі, тому спочатку слід актуалізувати набуті знання, потім пропонується порівняльний аналіз в аспекті «звичайне мовлення – професійне мовлення».

Синонімія в термінології загалом нетипова, оскільки однією з найсуттєвіших характеристик терміна є однозначність (природа терміна як особливого виду мовного знака передбачає однозначну відповідність між словом і поняттям, тобто симетрію плану вираження та плану змісту). Однак повнота складу української термінології, її системність певною мірою забезпечується завдяки тому, що поряд із загальновживаними термінами в термінології функціонує невелика кількість синонімів. Отже, вважаємо, що термінології притаманне явище синонімії, яке має обмежену сферу функціонування. Проте якщо наукове поняття одержує кілька назв, то з часом це дозволяє шляхом відбору знайти найбільш доцільні мовні засоби для позначення цього поняття, які відповідали б нормативним вимогам, що, у свою чергу, сприяє розвиткові терміносистеми в цілому.

Щодо багатозначності слід наголосити на тому, що, безперечно, у мові полісемія властива більшості слів. Поява додаткових значень, як і поповнення лексики новими словами, збагачує мову. Проте у роботах більшості термінологів як основну ознаку терміна виділяють моносемічність, незважаючи на що, багатозначність у термінології існує як об’єктивне явище. Отже, погоджуємося з думкою О. Суперанської, яка стверджує, що однозначність терміна – не його властивість, а вимога до нього [6, 44]. Хоча слід зауважити, що в термінології прояви полісемії значно вужчі, ніж у лексиці в цілому. Лінгвісти здебільшого зауважують, що неможливо у термінології, як і в загальнолітературній лексиці, тривалий час зберігати однозначність того чи іншого терміна. Людські знання про навколишній світ увесь час поповнюються, в процесі пізнання поглиблюються уявлення про поняття, такі уявлення потребують нового словесного вираження, що відображаються і в значенні слова, зокрема сприяючи його полісемії [5, 27]. Слушним є зауваження термінолога В. Даниленко, яка стверджує, що «полісемія термінів – це природний вияв природних законів розвитку лексики. З нею можна боротися, її можна стримувати, але вона все одно знаходитиме вихід у термінологію як складову частину лексики загальнолітературної мови» [2, 18].

Помічено, що студенти часто не розмежовують багатозначність й омонімію, чим, власне, й зумовлений розгляд останньої. Омонімію вчені вважають логічним продовженням полісемії. Разом з тим омонімічні відношення, на відміну від полісемії, не є семантичними відношеннями між словами. Вони базуються на однаковості звучань різних значень, що не взаємодіють. Це явище, безумовно, належить до негативних, адже відомо, що один термін мусить позначати тільки одне наукове поняття. Утім, спостерігається омонімія лише на міжсистемному рівні. Слова, що мають однакове звучання та написання, але різняться значенням, функціонують у різних терміносистемах.

Специфіка термінологічних одиниць (тісний зв'язок із логіко-поняттєвими категоріями, знакова природа, обов'язкова дефінітивність значення тощо) зумовлюють визнаний дослідниками факт, що явище антонімії притаманне термінології навіть ширше, ніж загальнолітературній лексиці. У термінології антонімія допомагає позначити крайні точки термінологічного поля, використати логічні можливості термінологічної системи. Антоніми уточнюють характер поняття, підсилюють системність термінології, надаючи їй різноманітного характеру, сприяють вираженню однозначності й точності.

Особливу увагу слід звернути на проблему нормалізації та стандартизації української наукової термінології, що ставить на порядок денний питання про співвідношення в ній національного та іншомовного. Підхід до його розв'язання повинен бути серйозним і виваженим. Не варто зловживати іншомовними термінами, але й недоцільно замінювати їх не зовсім вдалими українськими, напр.: *неділка* замість *атом*, *летовище* замість *аеродром*, *вихвала* замість *реклама*, *зачислячка* замість *комп'ютер* тощо. Недоцільно також вилучати з активного мовного обігу міжнародні терміни, вживані у більшості розвинених мов світу. Мається на увазі термін *процент*, який у всіх ситуаціях замінюють на *відсоток* (до речі, теж запозичений термін, оскільки утворений від латинізованого вислову *від ста*). Обидва терміни мають право на паралельне вживання.

Нині ми є свідками бездумного і масового вживання іншомовних (переважно англійських) термінів навіть у тих випадках, коли для них зовсім неважко знайти прості й точні вітчизняні відповідники. Наприклад, чим кращий французький термін *транш (кредиту)*, ніж прості слова *частка* або *черга* (чи міцно вкорінене іншомовне слово *порція*)? Те ж можна сказати й про слово *імплементація*, яке чомусь увели, коли знадобилось упроваджувати (втілювати) результати всенародного обговорення (референдуму).

Треба визнати, що проблема, про яку йдеться, дошкуляє не лише українській мові. Проте інші держави (наприклад, Франція, Польща) значно активніше захищають свої мови від надмірних іноземних впливів. Якщо ми хочемо зберегти нашу неповторну барву на світовій мовній палітрі, то не маємо права байдуже ставитися до нового загрозливого наступу на рідну мову.

Уся історія українського термінотворення пов'язана з розв'язанням проблеми відбору національної чи чужомовної назви для того, щоб позначити

конкретне наукове поняття. Але слід пам'ятати, що інтернаціональне не протистоїть національному, а втілюється в ньому [1, 42].

У 1918 році українська мова постала перед сумним фактором впливу російської мови. В умілих руках русифікаторів українська наукова термінологія та фразеологія ставала копією російської. Як відповідь на русифікацію виникає пуризм – запозичені слова, спільні для російської і української мов, замінюють на питомо українські, напр.: *в діаметрі – поперечно, конус – стіжок, атом – неділка, масштаб – мірило, прес – чав, гіпотенуза – протипрямка, піраміда – гостриця, фільтр – цідило, контур – обрис, маятник – хитун, сплав – стоп, басейн – водозбір* й ін.

Кілька десятиліть українські науковці перебували в поняттєвому полі близькоспорідненої російської мови. Ця мова настільки ввійшла в свідомість українців, що розмежувати українські та російські форми може часом лише фахівець. З російської мови українська перейняла слова-терміни, які вживають у невідповідному значенні. З'являються кальки, побудовані з відхиленням від норм українського словотворення, напр.: *лісовод* замість *лісівник, вітролом* замість *вітровал*.

Сучасний етап розвитку термінології певною мірою подібний до періоду 20-х років саме пошуком того, як поєднати найкращі здобутки термінотворчості минулого, яка орієнтувалася не тільки на іншомовні джерела, а й на внутрішні ресурси української мови, із сучасною практикою широкого використання у науковій і технічній мові інтернаціональних термінів, запозичених за посередництвом російської мови. На думку багатьох термінологів, вихід можна вбачати у тимчасовому паралельному використанні обох традицій із перспективою вибору єдиної норми після апробації варіантів у науковому обігу.

Термінологічні проблеми створення наукових засад конструювання українських відповідників термінів на позначення нових понять, повернення термінів, заборонених у 30-х роках, збереження питомих в активному функціонуванні, – є важливими у реалізації екології мови. Хибною є думка про те, що, інтернаціоналізуючи термінологію, ми полегшимо собі шлях до економічного прогресу. Наявність власних відповідників до запозичених слів свідчить про багатство та самобутність наукової мови. На жаль, у пошуках відповідного терміна в різних галузях знань українці й сьогодні вдаються до перекладів російських слів та виразів. Це призводить до штучності багатьох термінів і термінологічних конструкцій, спричиняє певну невідповідність окремих терміноодиниць означуваним поняттям. Так, порушенням семантико-стилістичної відповідності можна вважати варіанти перекладу російських термінів *исключение, жилые дома, культ личности, окисление* як *виключення, жилі будинки (масиви), культ особистості, окислення* замість правильних відповідно: *виняток, житлові будівлі, культ особи, окиснення*.

Крім того, завданням термінологів на сьогодні є вироблення основних моделей творення термінів і перегляд та нормалізація наявних у мові термінів. Свідченням того, що в цьому напрямі постійно проводиться робота, є тенденція до відновлення питомо українських словотвірних типів: уживання віддієслівних

іменників з суфіксами -ння, -ття (*паркування, прокладання, відбиття*) замість іменників із суфіксом -к(а) (*парковка, прокладка, відбивка*); відносних прикметників із суфіксом -ов (*осадовий, висадковий*) замість прикметників із суфіксом -очн (*осадочний, висадочний*), витіснення іншомовного суфікса -альн(ий) у прикметниках та заміна його питомим суфіксом -н(ий): *бактеріальний – бактерійний, категоріальний – категорійний*; віддієслівних прикметників на -альн(ий) (*систематизувальний, фільтрувальний*) замість активних дієприкметників на -уч(ий), -юч(ий (*систематизуючий, фільтруючий*); замість субстантивованих прикметників на -уч(ий), -юч(ий) на позначення осіб за посадою, вживаються іменники, утворені за допомогою суфікса -увач (*завідувач, командувач*), заміна префікса обез- на зне- у словах із значенням «процес видалення, знищення чого-небудь» (*зневоднення, знеболення*) тощо.

Отже, мовно-професійна компетентність безпосередньо пов'язана з проблемою становлення, нормалізації та кодифікації української національної термінології, яка вступила в новий етап свого розвитку. У процесі роботи з термінологією певної галузі необхідно ознайомитися з тими процесами й змінами, котрі відбуваються в національній термінології під впливом мовних і позамовних чинників.

Зважаючи на виняткову роль термінології у професійній діяльності, важливим є пошук нових методів та організаційних форм навчання з означеної проблематики. Зокрема, підтримуємо думку багатьох науковців про доцільність введення до навчального плану термінологічного спецкурсу, який, безумовно, сприятиме кращому засвоєнню фахової термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / В. Акуленко. – Харьков : Изд-во при Харьков. ун-те, 1980. – 215 с.
2. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – С. 7–67.
3. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посібник. / Г. С. Онуфрієнко. – К., 2006. – 312 с.
4. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ольга Іванівна Радченко. – Х., 2000. – 203 с.
5. Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології / Л. О. Симоненко – К. : Наук. думка, 1991. – 152 с.
6. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 243 с.
7. Януш Я. Роль термінології у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців економічного профілю / Я. Януш // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 15–19.

Статья посвящена формированию терминологической компетенции как обязательной составляющей речевой культуры специалистов. Проанализировано ряд теоретических и практических вопросов, обработка и усвоение которых повысит уровень терминологической культуры студентов технического профиля.

Ключевые слова: терминологическая компетентность, термин, терминология, техническая терминосистема, профессиональное общение.

The article deals with considering formation of a terminological competence as a compulsory component of speech culture of professionals. A range of theoretical and practical issues were analyzed, processing and mastering of which will rise the level of the terminological culture of technical students.

Keywords: terminological competence, term, terminology, technical terminological system, professional communication.
УДК 378.1

Кудіна Т.М.

ФОРМУВАННЯ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СЛУХАЧІВ ПІДГОТОВЧИХ ВІДДІЛЕНЬ ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У роботі розглядаються питання формування вторинної мовної особистості слухачів навчально-підготовчих відділень для іноземних громадян у процесі навчання української мови інфокомунікаційними засобами.

Ключові слова: українська мова як іноземна, мультимедіа, інтернет.

Термін «вторинна мовна особистість» уведений у сучасну лінгводидактику Ю. Карауловим [1, 4] і знайшов свій розвиток у працях Л.Варзацької [2, 10], В. Карасика [3, 370.], М. Пентилюка [4, 32.], Л. Мацько [5, 4] як одне з найважливіших понять міжкультурної комунікації особи, яка вивчає нерідну мову і культуру. Перед викладачами, які навчають слухачів навчально-підготовчих відділень для іноземних громадян української мови, стоїть надскладне завдання: за короткий час (за 9 місяців) не тільки навчити іноземців ефективного спілкування українською мовою, а й сформувати в них соціокультурну компетентність, що є комплексом знань, пов’язаних з національною культурою, на основі яких формується вміння узгоджувати власну мовленнєву поведінку із засвоєними морально-етичними, естетичними та іншими цінностями. У процесі формування соціокультурної компетентності іноземних слухачів важливого значення набуває якість мовного матеріалу. Як зазначає Л.Мацько, «не просто сума знань про мову, а сама мова в її гармонійному живому звучанні, лексичному й фразеологічному багатстві, сукупності й вишуканості граматичних форм та конструкцій, стилістичному різноманітті має володарювати у школі й вищому навчальному закладі» [5, 6]. Викладачеві необхідно максимально використати дидактичний потенціал традиційних засобів навчання, проте сьогодні треба говорити про сучасні інфокомунікаційні технології для забезпечення розвивального середовища для іноземців, занурення їх в україномовний соціокультурний контекст.

Багаторічний досвід викладання української мови на навчально-підготовчому відділенні НПУ імені М.П. Драгоманова показує, що організовуючи в аудиторії навчальний процес за традиційними технологіями, сформувати достатні мовні та мовленнєві навички в іноземних слухачів,